

Vidakovićevo proučavanje neumatskih kodeksa u Dalmaciji

Vinko Žganec, Zagreb

Godine 1954. počeo je Albe Vidaković u suradnji s Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti proučavati najstarije tragove glagoljaškog pjevanja u primorskim stranama Hrvatske. Videći da on ima ne samo potrebne kvalifikacije nego i poseban interes za hrvatsko glagoljaško pjevanje u našim krajevima, predložio sam mu da se kao vanjski suradnik JAZU uputi u te krajeve i da prouči ostatke glagoljaškog pjevanja, u prvom redu da kod toga popiše stare naše kodekse s notnim primjerima toga pjevanja. Bilo nam je to potrebno u prvom redu stoga što u dalmatinskim crkvama i arhivima postoje stari rukopisi, i to nam je bilo poznato, ali je bilo potrebno napraviti detaljni inventar tih starih dokumenata. Bilo je, naime, jasno da se crkveno pjevanje u Hrvatskom primorju i u Dalmaciji razlikuje od pjevanja rimskoga korala i da su te stare melodije različite od rimskih koralnih melodija. No, iako je to bilo očevidno i moglo se ustanoviti da ovi naši stari dalmatinski napjevi imaju u sebi nešto zasebno, nismo ipak imali fiksnih pismenih podataka u čemu se sastoje te osobitosti, kako se one mogu ustanoviti i na čemu se one temelje.

Zato sam u ime Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu predložio da Akademija zamoli Albu Vidakovića te on pođe na terenska istraživanja. To je i prihvaćeno, pa je JAZU poslala godine 1954. Albu Vidakovića na terensko istraživanje toga pitanja.

I

Vidaković je bio na terenu u dva maha. Prvi je put bio 1954., od 6. VII. do 13. VIII., a drugi put godine 1959. i 1690.

Na prvome svome istraživanju otkrio je Vidaković značajne stvari. Radio je ponajprije u Splitu i tu je obišao slijedeće biblioteke i ustanove:

1. Arheološki muzej, 2. Franjevački samostan na Poljudu, 3. Samostan konventualaca (sv. Franjo), 4. Franjevački samostan na Dobrom, 5. Knjižnicu sjemeništa, 6. Kaptolski arhiv, 7. Riznicu stolne crkve, i 7. Glazbeni arhiv stolne crkve. U tim je mjestima razgledao sve ono što je smatrao da je u vezi s njegovim istraživanjima.

U Arheološkom muzeju pregledao je sve stare rukopise izrađene na pergameni. Tu je našao i svežnjic C XIII, K-5 u kojem se čuva dvolistna pergamena s beneventanskim tekstom i neuma; zaslugom pokojnog don Frane Bulića, koji je bio upozoren od pokojnog Antonina Zaninovića nabavljen je taj svežnjic s otoka Lastova.

Iz razdoblja 15. ili 16. st. čuva se tamo i gradual koji danas ima 239 listova.

U knjižnici Franjevačkog samostana na Poljudu čuvaju se koralni fra Bone Razmilovića u dvije knjige. Jednu je Razmilović pisao 1670., a drugu 1675. To je djelo majstorskog ranga sitnoslikarskog umijeća.

U knjižnici konventualskog samostana sv. Franje nalazi se 11 zbirki starih napjeva tiskanih od 1504. do 1594.

Značajnija zbirka starih rukopisa nalazi se u riznici splitske stolne crkve, s djelima nastalim od 11. st. (od g. 1268.). U Glazbenom arhivu splitske stolne crkve nalazi se također vrlo mnogo stare vrijedne glazbene građe. Kako je taj dio još nesređen, Vidaković je napravio kakav-takav red građe, pa je ustanovio da se u njemu nalazi oko 1000 rukopisa skladbi različitih autora; najvećim je dijelom to stara crkvena glazba. Uspjelo mu je identificirati i katalogizirati do 700 skladbi. Autori su većim dijelom (90%) ravnatelji pjevačkih zborova splitske stolne crkve u posljednjih 150 godina (od 1755. do 1900.).

Među njima najvažnija su djela Benedetta Pelizzarija iz Vicenze (oko 400 skladbi). Tu je djelovao i Splitsanin dr. Julije Bajomonti od 1790. do 1800. i ostavio preko 30 skladbi. Od 1804. do 1807. spominje se orguljaš i dirigent don Ivan Jeličić, profesor u Splitu (kod nas skoro nepoznat). Sačuvano je preko 40 njegovih glazbenih djela, nastalih između 1804-1806. Taj skladatelj nije po stvaralačkoj snazi jednak Bajamontiju, ali u njegovim skladbama osjećamo duh naših narodnih pjesama.

Vidaković je zatim tu našao djela don Josipa Raffaellija, rodom iz Hvara. Glazbu je učio u Padovi, a školski mu je drug bio Rossini. Vjerojatno je Raffaelli bio ravnatelj kora i orguljaš splitske stolne crkve od 1809. do 1818. Sačuvano je tek malo njegovih skladbi. No njegova djela pokazuju da je bio darovit i spreman skladatelj.

Spominje zatim Vidaković da je pronašao skladbe još nekih splitskih skladatelja koji su pretežno bili izvođači glazbe, ali su ponešto i skladali u Splitu. Evo nekoliko podataka s imenima plodnijih splitskih skladatelja:

God. 1886. došao je u Split Franjo Vilhar. S njim počinje razdoblje kad se glazbeni život počeo razvijati pod vodstvom hrvatskih skladatelja. Vilhar je osnovao pjevačko društvo »Zvonimir«. Budući da su nastale neke nesuglasice među predstavnicima crkvene glazbe, Vilhar napušta svoju službu 1889. Naslijedio ga je Nikola Faller, koji ostaje do 1891. Njega je pak naslijedio Rosenberg-Ružić, koji je djelovao do 1895. Nastojao je podići razinu crkvene glazbe dobrim djelima.

Nakon Ružića za ravnatelja su postavljeni manje poznati glazbenici i orguljaši, koji kao skladatelji nisu poznati. Tragove glazbenog života nalazimo u Splitu samo od 1795. godine, a kako je bilo u Splitu prije toga Vidaković na temelju arhivskih dokumenata nije mogao ustanoviti. Izričito dapače tvrdi da postojeći glazbeni arhiv u Splitu zapravo datira od 1795. Na koncu sugerira da se obrade i tiskaju djela bar najznačajnijih splitskih skladatelja nakon 1795., a to su slijedeća imena: Josip Raffaelli, Julije Bajamonti i Ivan Jelčić.

Tragajući za neumatskim kodeksima Vidaković je posjetio i Trogir. Prema njegovoj tvrdnji, trogirska riznica i knjižnica zborne crkve sv. Ivana sačuvana je najviše zaslugom dr. Urbana Križmalija, te pripada među najbolje uređene crkvene riznice kod nas. Preko 90% svega arhivskog materijala uredno je katalogizirano i stručno sređeno. Zbog toga je tu veliku građu Vidaković mogao pregledati i obraditi za samo dva dana koliko je boravio u Trogiru. U svome izvještaju posebno navodi slijedeća djela:

1. *Evangelistar* iz 13. st. pisan beneventanom na pergameni. Neume (str. 6-9, 13-14, 35 i 36) pisane su istodobno s tekstom. Rukopis je bogato iluminiran.

2. Drugi *Evangelistar* iz 13. st. pisan beneventanom na pergameni. Rukopis sličan prethodnom, izrađen nešto grublje.

3. *Lekcionar* iz 13. st. (ili *Epistolarium*) pisan beneventanom, a pri kraju goticom; umjetnički je iluminiran i okovan u srebrne korice.

4. *Misal* iz 14. st. (oko 1394.), pisan gotičkim slovima na tri crne crte do 48. lista, a na četiri crvene crte do kraja rukopisa. Oblik neuma veoma je sličan današnjem pismu. Iluminiran je raznobojnim inicijalima.

5. *Graduale de tempore* iz 1372., a drugi *Graduale* iz 1373.

6. Niz liturgijskih knjiga iz 11. st., i dr.

U Hvaru boravio je Vidaković dva dana i posjetio kaptolsku knjižnicu koju je našao slabo ušćivanu. Na koricama uveza inkunabule *Sermones fratris Gabrielis Barelete* iz 1497-89. jedan dvo-list pergamene. To je bio istrzan list velikog kvart-formata iz nekog starinskog graduala. Karolinško pismo, neume pisane na dvije crte (crvenoj i žutoj) sa dva ključa (f i c), dobro ušćivan.

Našao je i drugi odlomak iz *Graduala* iz 12. ili 13. st. Pismo je karolinška minuskula s težnjom ka gotici. Iz jednog rukopisa 13.—14. st. našao je 8 strana notnoga gradiva. U knjižnici se nalazi i veći broj teoretskih djela, a neka su od njih prava rijetkost i u svjetskim knjižnicama. Poimence nabroja ova djela:

1. *Pratica di musica* Lodovica Zacconija iz 1596.

2. *L'arte del contrapunto* Giov. Maria Artusija iz Bologne (god. 1598.); još dva djela iz 1600. i 1609. g.

U knjižnici Franjevačkog samostana našao je dva stara neumatska zbornika; jedan je *Psalteri-*

um iz druge polovine 15. st., drugi *Graduale-Antiphonarium* između 1458.—1480.

Vidaković je nadalje posjetio i Opatsku knjižnicu na Korčuli i našao opata Ivana Matijacu kako je sav posvećen uređivanju knjižnice.

Ovaj put svoj je terenski rad Vidaković dovršio u Dubrovniku. U dubrovačkom dominikanskom samostanu našao je staru Bibliju iz 11. st. U njoj su naknadno dodane neke neume tipa srednje Italije. To je drugi slučaj ovakva notnog pisma kod nas. Opsežnu analizu melodija izvršio je Vidaković na licu mjesta, a sav je materijal snimio na mikrofilm. Još je u Naučnoj knjižnici i u Glazbenom arhivu Male braće pregledao zanimljivu glazbenu arhivsku građu.

Podaci o ovome terenskom istraživanju izneseni su u opširnom izvještaju s puta u Ljetopisu JAZU., str. 501-511. To je međutim samo prva informacija. Do kakvih je konačnih zaključaka došao Vidaković nakon potanijeg proučavanja pregledane i snimljene građe, to će se moći vidjeti kad bude proučen njegov ostali rad sačuvan u njegovoj ostavštini.

II

Vidaković je nastavio prekinuti rad na proučavanju izvora srednjovjekovnih neumatskih glazbenih rukopisa tokom slijedećih godina, naima 1959. i 1960. Ovaj daljnji rad objavljen je u Ljetopisu JAZU za god. 1963. br. 67, str. 364-392. Prema tom izvještaju ovdje ćemo sumirati rezultate njegova rada u knjižnicama i arhivima na otocima Krku, Rabu, Cresu i Lošinju. Budući da nalazi u tim arhivima nisu bili poznati znanstvenoj javnosti, on ih je u svom izvještaju popisao i objavio.

Navest ćemo ovdje samo najvažnije podatke prema naslovima dokumenata.

1. Na otoku Krku pregledao je knjižnicu i muzej Franjevačkog samostana na Košljunu i tamo je našao dva rukopisna odlomka jednog starog Antifonara i pet koralnih knjiga iz 18. st. Prva knjiga sadržava koralne napjeve *Creda* i neke druge napjeve. Note su u svima kvadratne na četiri crte. — Našao je još jednu knjigu *Creda*, zatim *Himnarij* iz Rimskog brevijara, i jedan monastički Antifonarij u dva sveska. Na Košljunu su sačuvana i tri štampana koralna zbornika: to su dva antifonarija iz 1503. i *Psalterij* iz 1512., sve tiskano u Mlecima.

2. U župnom arhivu u Vrbniku čuvaju se vrlo vrijedni glagoljski spomenici, i to: četiri brevijara (14.-15. st.), dva misala (15. st.), Petrisov Zbornik iz 1456., statut grada Vrbnika iz 1380., Greblićev *Kvarezial* i dr. Nažalost, u glagoljskim litugijskim rukopisima nema nota. Vidaković dobro ističe da bi to pitanje trebalo proučiti. Naslućuje da bi razlog tome mogao biti što u to doba glagoljaško pjevanje još nije formirano onako kao danas; i ostala Vidakovićeva naslućivanja o tome kakav bi razlog toj pojavi mogao biti vrlo su vrijedna pažnje.

III

Vidaković je zatim proučavao rukopisne zbirke na otoku Rabu, koji je — kad je Rab prestao biti sjedište kaptola — izgubio nekadašnju važnost. Na Rabu našao je Vidaković dosta glazbenih knjiga iz starog arhiva.

Prvi je kodeks označio oznakom I. i podrobno ga opisuje. Po tragovima na njem zaključuje da je nastao u 14. st., možda čak u 13. st. U svom izvještaju konstatirao je sve podatke koji se odnose na sadržaj i razne izmjene toga kodeksa, kao i neke historijske podatke po kojima bi pojedini njegovi dijelovi mogli potjecati s kraja 11. ili početka 12. st.

Drugi svezak prednjeg rukopisa jest Graduale II. folio-oblika (35x52 cm). Prvi je svezak završio listom 148, a ovaj drugi započinje listom 149 i folijiran je do lista 225, a slijede još 22 nefolijirana lista. Rukopis završava na 247. listu. Vrijeme nastanka je druga polovina 15. st.

Antifonar po svom sadržaju dopunjava prijašnje sveske. To je nepotpun rukopis, ima 207 listova, nedostaje mu početak i kraj. Sadržaj su mu napjevi za antifone i intonacije psalama, himni i drugi pjevani dijelovi. Završava na 207. listu, a nedostaje ostatak do kraja. Paleografske oznake teksta upućuju na to da je rukopis mogao nastati krajem 15. ili početkom 16. st. Vidaković opisuje bilješke i naknadne dodatke i prema njima pokazuje koji bi se zaključci mogli izvući.

Vidaković daje podatke o još jednom antifonaru II slične veličine (32x44 cm) od 288 listova, a nešto je mlađi od prethodnoga. U svome opisu s mnogim podacima o samom antifonaru autor daje i otisak 4 reda nota antifone *In festo sancti Christophori martyris*.

O rapskim glazbenim kodeksima daje Vidaković vrlo opširno podatke s obzirom na nastanak, sudbinu i povijesne okolnosti, koliko je te podatke mogao skupiti u Rabu. Tako među ostalim navodi da su ti rukopisi nastali u samom Rabu. Ističe da se iz samih arhivskih podataka može zaključiti da je u Rabu bilo ranije i više kodeksa negoli ih danas nalazimo. Nedaleko grada Raba, u Kaporu, sagrađen je 1445. franjevački samostan sv. Eufemije. U samostanskoj se knjižnici i u arhivu koji je pretvoren u muzej čuva pet neumatskih rukopisa. Ističe se kodeks s neumatskom notacijom, a to je Psalterium minus (26x37 cm), izvorno folijiran do str. 170. Prema tradiciji taj je kodeks pisan u Ninu za samostan augustinaca Codex nenensis, a naslijedili su ga franjevci iz Kampa. Nakon tih podataka Vidaković nam podrobno opisuje prošlost toga kodeksa. Postanak mu stavlja pod kraj 14. st. (prvi dio), i u drugu polovicu 15. st. (drugi dio).

Podrobno opisuje i kodekse:

1. Antifonar iz 15. st.
2. Graduale II. od 164 lista
3. Psalterium minus, veličine 37x53,5 cm; sa država samo tekstove bez nota;
4. mali Graduale s mnoštvom koralnih napjeva iz početka 15. st.

O staroj glazbenoj ostavštini grada Cresa govori Vidaković u III. dijelu svoga izvještaja konstatirajući da u gradu Cresu postoje ovi rukopisi:

U crkvi danas nadžupnoj sv. Marije sačuvana su dva glazbena kodeksa: jedan je Codice miniato... cantorino, na 131 listu, a drugi je također nazvan Cantorino (zapravo jedan Graduale) od 244 lista pergamene. Potječe iz 16. st. Kad su

se uvodili u tu crkvu noviji latinski kodeksi, stariji su bili uništavani ili stavljeni izvan upotrebe.

U arhivu Samostana sv. Frane sačuvano je pet glazbenih kodeksa u uređenoj renesansnoj dvorani kapitula. Ističemo od njih Creski antifonar I. i Creski antifonar II. Nastali su oba potkraj 15. st. Spominje zatim i druge nalaze, od kojih su neki važniji iz starijih vremena, a ostali iz novijeg vremena manje su važni.

Vidaković je proučio i područje nekadanje osorske biskupije koja je nekoć obuhvaćala i otok Lošinj. Na tom su području boravili prije Vidakovića neki strani muzikolozi. Vidaković posebno ističe bečkoga muzikologa Roberta Lacha koji je na tom području vršio istraživanja te je nakon duljeg boravka na terenu 1903. i 1905. objavio rezultate svojih istraživanja. O tom detalju Vidaković daje podrobne podatke, a na kraju u bilješci upozorava na publikacije u kojima su rezultati ovih istraživanja kod nas objavljeni.¹

¹ Tu se spominju u prvom redu tri izvještaja koji su objavljeni u *Sammelbände der Internationalen Musikgesellschaft* (god. IV., sv. 3 i 4; = god. VI., sv. 3) — Dr. Božidar Širola o crkvenim pjesmama u nekadašnjoj osorskoj biskupiji i drugi članci: »Božićni napjevi na Lošinju«, Sv. Cecilija, X/1916, sv. IV., str. 99-104, o hrvatskim popijevkama i orguljskim skladbama što su ih izvodili još 1830. Marko Letić i brat mu Šime.

Vidakovićs Erforschung der neumatischen Kodex in Dalmatien

(Zusammenfassung)

Als ich im Jahre 1954 für das Altslawisches Institut in Zagreb den glagolitischen kirchlichen Gesang auf dem Gebiet Kroatiens aufzunehmen begann, kam ich in meiner Arbeit auch mit den ältesten Quellen dieses Gesanges in Verbindung. Ich wünschte dass man neben dem alten glagolitischen Volksgesang auch kirchliche Archive, wo sich die schriftlichen Dokumente dh. die Notenquellen dieses Gesanges befinden, gründlich studiert. Darüber habe ich mit meinem Freund Albe Vidaković gesprochen und als ich sah dass er daran Interesse hat, habe ich der Jugoslawischen Akademie für Kunst und Wissenschaft in Zagreb vorgeschlagen dass man ihm die Untersuchung des glagolitischen Gesanges finanziell ermögliche. Auf meinen Vorschlag hat er die finanzielle Unterstützung bekommen und sich nach Dalmatien begeben.

Mit dieser finanziellen Hilfe hat Vidaković dalmatinische Städte und kleinere Orte, besonders Split, Trogir, Hvar, Korčula, Dubrovnik, Insel Krk, Vrbnik, Rab, Cres, Lošinj u.a. besucht und in diesen Städten den glagolitischen Gesang aufgenommen und untersucht. Seine Studienreisen durch diese Städte hat er ausführlich beschrieben und dies wurde in zwei Jahrbüchern »Ljetopis Jugoslavenske akademije« in Zagreb, Nr. 61 und 63 veröffentlicht. In diesen zwei Berichten ist ein reiches Material gesammelt worden, das unseren Musikologen für das Studium der alten kroatischen geistlichen, sowohl auch sekulären Musik dienen könnte.